

Теорія та методика навчання

УДК 330.16:330.101.541:338.2

DOI <https://doi.org/10.5281/zenodo.19047240>

Вивчення природних ландшафтів України в процесі навчання географії

Олег Водяний

кандидат історичних наук, доцент кафедри екології, географії
і методики навчання Університету Григорія Сковороди
в Переяславі

<https://orcid.org/0000-0003-3585-8296>

Прийнято: 14.02.2026 | Опубліковано: 28.02.2026

***Анотація.** Метою статті є висвітлення актуальності вивчення природних ландшафтів України, зокрема свого району, в процесі навчання географії задля розуміння взаємозв'язку компонентів ландшафтних комплексів як цілісної системи, формування в учнів геопросторового мислення, ціннісного ставлення до довкілля та розуміння негативних наслідків надмірного антропогенного навантаження на навколишнє середовище.*

***Методи дослідження** ґрунтуються на аналізі й узагальненні наукових джерел з питань вивчення ландшафтних комплексів в контексті шкільної географії, визначення і обґрунтування таких актуальних підходів, як діяльнісний, компетентнісний, геоінформаційний та ландшафтознавчий, для ефективного засвоєння знань, умінь і навичок та формування природничої й екологічної компетентностей.*

***Висновки.** Шкільна географічна освіта має потенціал для формування знань, умінь і навичок учнів на міжпредметному рівні. Вивчаючи природні*

ландшафти, як України, так і свого регіону зокрема, в учнів формується розуміння цілісності ландшафтних комплексів (зміна хоча б одного призводить до порушення всього ландшафту), взаємозв'язку суспільства і природи та усвідомлення згубного впливу на навколишнє середовище через необдуману надмірну господарську діяльність. Задля кращого засвоєння і розуміння вивченого матеріалу, доцільно використовувати такі підходи, як: діяльнісний (розвиток творчого потенціалу та дослідницьких здібностей учнів), картографічний (розуміння цінності природних ресурсів, ретроспективу зміни природних ландшафтів під впливом господарської діяльності людини), геоінформаційний (розвиток геопросторового мислення, розуміння взаємозв'язку між компонентами ландшафтних комплексів) та ландшафтознавчий (розуміння взаємозв'язків суміжних територіальних одиниць, як цілісної системи). Застосування цих підходів під час вивчення учнями природних ландшафтів України дасть змогу ефективно структурувати і застосувати отримані знання на практиці (під час вивчення ландшафтних комплексів свого регіону) та сформувати необхідні компетентності такі, як природнича (засвоєння необхідного комплексу географічних знань та вміння їх прикладного застосування та розуміння змін природи під впливом антропогенного навантаження) й екологічна (екологічні цінності, дотримання привали поведінки на природі, розуміння бережливого ставлення до природи та основ природокористування, усвідомлення взаємозв'язку негативного впливу надмірної господарської діяльності на навколишнє середовище). Головним аспектом при вивченні природних ландшафтів України та свого регіону на уроках географії є проведення практичних робіт, оскільки учні досліджуватимуть відповідну територію, аналізуватимуть морфологічні одиниці ландшафтних комплексів та створюватимуть комплексний ландшафтний профіль з відображенням усіх компонентів території вивчення.

Ключові слова: ландшафт, географія, географічна освіта, природні комплекси, картографічний та діяльнісний підходи, природнича й екологічна компетентності, освітній процес, здобувачі освіти

Studying Ukraine's natural landscapes in the geography education process

Oleh Vodianyі

Candidate of Historical Sciences, Associate Professor of the Department of Ecology, Geography, and Teaching Methods of Hryhoriy Skovoroda University in Pereiaslav

<https://orcid.org/0000-0003-3585-8296>

Abstract. *The purpose of this article is to highlight the relevance of studying the natural landscapes of Ukraine, in particular those of one's own region, in the process of teaching geography in order to understand the interconnection of landscape complex components as an integrated system, to develop geospatial thinking in students, to foster a value-based attitude towards the environment, and to understand the negative consequences of excessive anthropogenic pressure on the environment. The research methods are based on the analysis and generalization of scientific sources on the study of landscape complexes in the context of school geography, the definition and justification of such relevant approaches as activity-based, competence-based, geoinformation-based, and landscape-based, for the effective acquisition of knowledge, skills, and abilities and the formation of natural and environmental competencies. Conclusions. School geography education has the potential to shape students' knowledge, skills, and abilities at an interdisciplinary level. By studying the natural landscapes of both Ukraine and their region in particular, students develop an understanding of the integrity of landscape complexes (a change in at least one leads to a disruption of the entire landscape), the interconnection between society and nature, and an awareness of the destructive*

impact on the environment through ill-considered excessive economic activity. For better assimilation and understanding of the material studied, it is advisable to use such approaches as: activity-based (development of creative potential and research abilities of students), cartographic (understanding the value of natural resources, retrospective changes in natural landscapes under the influence of human economic activity), geoinformation (development of geospatial thinking, understanding of the relationship between components of landscape complexes), and landscape studies (understanding of the relationships between adjacent territorial units as an integrated system). The application of these approaches when students study the natural landscapes of Ukraine will enable them to effectively structure and apply the knowledge they have acquired in practice (when studying the landscape complexes of their region) and to form the necessary competencies, such as natural (acquisition of the necessary set of geographical knowledge and skills for its applied use and understanding of changes in nature under the influence of anthropogenic load) and ecological (ecological values, adherence to rules of conduct in nature, understanding of a careful attitude towards nature and the basics of nature use, awareness of the interconnection between the negative impact of excessive economic activity on the environment). The main aspect in studying the natural landscapes of Ukraine and one's region in geography lessons is practical work, as students will explore the relevant territory, analyze the morphological units of landscape complexes, and create a comprehensive landscape profile reflecting all components of the study area.

Keywords: *landscape, geography, geographical education, natural complexes, cartographic and activity-based approaches, natural science and environmental competencies, educational process, learners.*

Постановка проблеми. Сучасний стан розвитку суспільства характеризується значним антропогенним навантаженням на навколишнє середовище. Під впливом надмірної антропогенізації відбувається зменшення

біорізноманіття та порушення цілісності природних ландшафтів, що у свою чергу негативно впливає на екологічний стан довкілля.

Наразі відбувається впровадження принципів сталого розвитку і тому постає питання вивчення динаміки розвитку природних ландшафтів, що зумовлено дефіцитом природних ресурсів, швидким технічним розвитком, взаємозв'язком суспільства і навколишнього середовища та збільшенням негативного впливу на екосистему.

Ландшафт – це цілісна система взаємопов'язаних компонентів. Зміна хоча б одного з них під впливом людської діяльності спричинює порушення цілісності ландшафтного комплексу, що у свою чергу призводить до перетворення природного ландшафту на антропогенний.

Питання збереження природних ландшафтів України безпосередньо пов'язане з формуванням екологічно свідомого населення. В цьому процесі важливу роль відіграє шкільна географічна освіта, яка не лише дає системне уявлення про взаємодію людини з ландшафтними комплексами, але й сприяє формуванню ціннісного ставлення до навколишнього середовища.

Шкільна географія має великий потенціал для формування в учнів цілісного бачення картини світу, розуміння ландшафтного комплексу як цілісної системи та усвідомлення негативного впливу надмірної антропогенізації на навколишнє середовище.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасні наукові дослідження дедалі частіше присвячені питанням збереження природних ландшафтів, взаємодії людини і навколишнього середовища та розвитку екологічної свідомості.

Вивченням навколишнього середовища за допомогою дослідницьких методів, проєктів та екскурсій для кращої інтеграції в шкільну географічну освіту, займаються такі науковці, як: О. Браславська [2], К. Гуз та В. Ільченко [9], Л. Немець [14], В. Яценко [18]. Ці наукові дослідження дають нам змогу

зрозуміти важливість виділення і вирішення проблем взаємодії людини і природних ландшафтів.

У своїх наукових працях Т. Назаренко акцентує увагу на значенні навколишнього середовища для подальшого розвитку суспільства крізь призму вивчення шкільної географії та стверджує, що «екологічні знання та навички у процесі вивчення географії в закладах загальної середньої освіти стають засадничими для розвитку сучасного природничого мислення і свідомості громадян, здатних привести суспільство до шляху балансу» [13, с. 119].

Д. Мальчикова та К. Мезенцев у своїх працях досліджують шкільну географію в умовах оновлення освітніх стандартів та зазначають, що оновлення змісту навчання географії мають включати низку аспектів, серед яких необхідне «впровадження проєктів з аналізу ландшафтної структури та сприйняття оточуючих ландшафтів, виконання яких здійснюватиметься на основі як традиційних технік (польові спостереження, робота з сучасними й архівними картографічними матеріалами тощо), так і новітніх технологій застосування геомедіаресурсів» [11, с. 62].

Т. Засєкіна, досліджуючи сучасний стан і перспективи формування змісту природничої освіти на засадах інтегративного підходу, зазначає, що є важливим формування в учнів пізнавального інтересу до вивчення предметів природничого циклу, соціальних, інформаційних і комунікативних компетентностей та емоційно-ціннісного ставлення учнів до навколишнього середовища [8].

О. Топузов і Л. Вішнікіна [4] наголошують на необхідності формування в учнів знань про природні комплекси та вказують на зниження рівня аналітичного мислення в учнів, унаслідок переважання описового підходу під час вивчення тем.

Питання вивчення ландшафтних комплексів через використання ГІС-технологій досліджують І. Холошин, О. Бондаренко, О. Ганчук, К. Шмельцер

[17] та звертають увагу, що наразі рівень використання таких інструментів в навчальному процесі є обмеженим. Також науковці наголошують на актуальності проблеми використання хмарних ГІС-технологій під час навчання майбутніх учителів географії за допомогою платформи ArcGIS.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Унаслідок надмірної антропогенізації, зміни природних ландшафтів та забруднення навколишнього середовища, питання збереження ландшафтів та формування в учнів ціннісного ставлення до довкілля є актуальним в освіті та науці.

Шкільна географія має значний потенціал для формування в учнів уявлень про навколишнє середовище та розуміння принципів раціонального природокористування. Як зазначено в праці Л. Поліщук, А. Мороз та Р. Кравченка «шкільна географія, зміст якої відбиває основи географічної науки, відрізняється від інших навчальних дисциплін комплексним підходом до вивчення природи, суспільства і характеру їх взаємин» [15, с. 62].

Наразі в географічній освіті є актуальним дослідження взаємозв'язку суспільства і довкілля. Незважаючи на значну кількість наукових досліджень, є недостатньо вивченим питання збереження та використання природних ландшафтів в умовах надмірного антропогенного навантаження, розвиток геопросторового мислення учнів та розуміння системи «людина – довкілля».

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є аналіз вивчення природних ландшафтів України в контексті шкільної географії та визначення і обґрунтування відповідних підходів задля формування в учнів геопросторового мислення, природничої й екологічної компетентностей, розуміння системи «людина – довкілля», природних ландшафтів як системи та наслідків надмірного антропогенного навантаження на навколишнє середовище.

Виклад основного матеріалу дослідження. На теперішньому етапі взаємодії суспільства і навколишнього середовища формування в учнів

світогляду при вивченні шкільної географії нерозривно пов'язане з сучасними екологічними проблемами. Під час навчання географії повинна бути налагоджена ефективна робота учнів та вчителів задля розвитку творчих та інтелектуальних здібностей учнів з метою самостійного набування учнями нових знань про навколишнє середовище [15, с. 61].

Шкільна географія є одним із предметів, що інтегрує природничі, економічні й соціальні знання. Її відмінністю від інших навчальних дисциплін є застосування комплексного підходу до вивчення взаємодії суспільства і природних ландшафтів, а також формування в учнів цілісного погляду на навколишнє середовище і розуміння взаємозв'язку між соціально-технічним розвитком суспільства та довкіллям [15, с. 62].

Біосфера – це динамічна система з просторово-часовою організацією, яка відтворюється у вигляді різноманіття ландшафтів. Задля задоволення власних потреб суспільство використовує природні ресурси, унаслідок чого змінюються природні комплекси і, як показують дослідження, ці зміни часто є незворотними.

Природні ландшафти України змінені під впливом гідротехнічної, меліоративної, лісогосподарської, містобудівної і землеробської діяльності. Територія України має великий відсоток співвідношення площі орних земель до всієї площі сільськогосподарських угідь, малу площу лісів і заповідних територій та велику зарегульованість річок (заміна природних річищ на водогосподарські ландшафтно-технічні системи) [5, с. 10].

Аналіз наукових праць присвячених географічній освіті показує необхідність систематичного вивчення природних комплексів задля формування в учнів ціннісного ставлення до навколишнього середовища, усвідомлення унікальності природних ландшафтів та необхідність їх збереження і раціонального використання, особливо в теперішніх умовах антропогенізації.

Ефективним є вивчення природних комплексів своєї місцевості, оскільки відбувається практичне застосування знань. Тобто учні за допомогою використання регіонального компонента мають змогу побачити і проаналізувати реальні екологічні проблеми, що підвищує цінність знань.

Застосування краєзнавчого підходу у процесі вивчення природних ландшафтів України дає змогу сформувати в учнів розуміння про природні ресурси, ландшафти, населення і господарство та їх розвиток і взаємозв'язок. Як зазначено в науковій праці О. Надтоки, Т. Мартинюк, О. Нехомяж, Н. Побідайло «велике значення застосування краєзнавчого підходу при вивченні географії України полягає в тому, що він забезпечує розвиток в учнів уявлень про свій край, як складову частину країни» [10, с. 24]. Також наголошено про важливість вивчення географії своєї області, оскільки є важливим ознайомлення учнів з конкретними природними ландшафтами, особливостями їхнього формування і розвитку, екологічними проблемами та шляхами їх вирішення.

Також автори акцентують увагу на важливості застосування діяльнісного підходу під час навчання географії, оскільки відбувається не лише ретрансляція, а й осмислення навчального матеріалу через набуті вміння й навички. Як зазначено у «Концепції навчання географії України в основній та старшій школі» «діяльнісний підхід в освіті – це методологічний базис, на якому будуються різні системи розвиваючого навчання або освіти зі своїми конкретними технологіями, прийомами, так і теоретичними особливостями.» [10, с. 21].

На важливості застосування діяльнісного підходу також наголошують Н. Бірюкова та Р. Романюк і зазначають, що «основою організації освітнього процесу з географії в закладах загальної середньої освіти є діяльнісний і компетентнісний підхід, а пріоритетною метою – розвиток творчого потенціалу

особистості, дослідницьких здібностей учнів, що є необхідними умовами підвищення ефективності й результативності навчання» [1, с. 21].

Т. Мартинюк, досліджуючи питання методики реалізації діяльнісного підходу у процесі навчання географії України учнів 8 – 9 класів, зазначає, що «методика навчання географії за умови використання діяльнісного підходу в сучасних умовах є базисом гармонійного поєднання педагогічної взаємодії учителя і учня» та додає, що «діяльність в навчанні географії України виступає формою активного, творчого ставлення людини до навколишнього світу та до самої себе з метою позитивних перетворень в її житті» [12, с. 16].

При вивченні природних ландшафтів одним з основних є використання ландшафтознавчого підходу, оскільки його суть полягає у дослідженні взаємозв'язків суміжних територіальних одиниць, як цілісної системи. Так, у своїй праці М. Проскурняк й О. Спиридончук зазначають, що особливістю ландшафтознавчого підходу є «саме акцентуалізація на територіальності природних ландшафтів» та наголошують, що такий підхід можна застосувати до більшості шкільних географічних курсів [16, с. 94].

Автори підкреслюють, що ефективно вивчення природних ландшафтів можна організувати через практичне дослідження ландшафтів своєї місцевості, де учні вивчатимуть морфологічні одиниці відповідної території. Вони зможуть виділити такі ландшафтні одиниці як пагорби, балки, яри тощо. Доцільним є також використання таких додатків як Google Earth Pro та Google Maps.

Також під час вивчення геологічної будови, рельєфу, ґрунтового покриву, флори і фауни відповідної території, учні зможуть створити комплексний ландшафтний профіль та побачити цілісну картину розвитку природного ландшафту [16, с. 95].

Варто виокремити відносно новий підхід в географічній шкільній освіті – геоінформаційний. Він довів свою ефективність у засвоєнні учнями знань та розумінні складних процесів та явищ. Цей підхід посідає провідне місце у

дослідженні природних ландшафтів України, оскільки дає можливість використання геоінформаційного моделювання та розробки універсальних еколого-ландшафтознавчих ГІС-проектів [6]. ГІС-технології активно використовуються для вирішення прикладних завдань, що є гарним прикладом застосування набутих учнями знань на практиці.

У Державному стандарті базової середньої освіти зазначено про важливість формування компетентності учнів у галузі природничих наук, техніки і технологій, що передбачають «формування наукового світогляду; здатність і готовність застосовувати відповідний комплекс наукових знань і методологій для пояснення світу природи; набуття досвіду дослідження природи та формулювання доказових висновків на основі отриманої інформації; розуміння змін, зумовлених людською діяльністю; відповідальність за наслідки такої діяльності» [7]. Тут же зазначено про важливість формування екологічної компетентності як основної складової «усвідомлення екологічних основ природокористування, необхідності охорони природи, дотримання правил поведінки на природі, ощадливого використання природних ресурсів, розуміння контексту і взаємозв'язку господарської діяльності і важливості збереження природи для забезпечення сталого розвитку суспільства» [7].

Важливою складовою вивчення природних ландшафтів є формування в учнів природничої компетентності. Так, Л. Вішнікіна, В. Самойленко, О. Браславська та Є. Копилець у своїй праці зазначають, що «природнича компетентність – це інтегрована здатність застосовувати комплекс природничих знань, прикладних умінь, цінностей і ставлень та досвіду творчої діяльності, які можуть реалізовуватися у процесі пізнання і дослідження змін природи, зумовлених людською діяльністю» [3, с. 74]. Також науковцями виокремлено відповідні компоненти зазначеної компетентності, а саме:

– змістовий – формування знань про природу і її взаємозв'язок із суспільством;

- діяльнісний – розвиток знань, умінь і навичок дослідження природи та вміння формування висновків на основі отриманої інформації;
- ціннісний – формування ціннісного ставлення до навколишнього середовища та розуміння відповідальності за правильне ресурсоспоживання;
- світоглядний – розуміння змін, спричинених антропогенізацією, та усвідомлення відповідних наслідків [3, с. 74].

Вивчення і розуміння елементів природних ландшафтів як єдиної системи допоможе реалізувати вимогу зазначену в Державному стандарті базової середньої освіти, в якій наголошено, що учень повинен «мислити геопросторово, орієнтуватися в соціально-історичному просторі, виявляти взаємозалежність розвитку суспільства, господарства, культури і навколишнього природного середовища» [7].

Надмірне навантаження суспільства на природні ландшафтні комплекси призводить до їх зміни, що у свою чергу впливає на загальний стан біосфери (зміна складу біосфери, порушення екологічного фону, перебудова земного рельєфу). Завданням шкільної географічної освіти є формування ціннісного ставлення до природи, усвідомлення ландшафту як цілісної системи (порушення хоча б одного компонента призводить до зміни всіх інших) та наслідків надмірного антропогенного навантаження (перетворення природних ландшафтних комплексів в антропогенні), розуміння взаємозв'язку «людина – довкілля».

Висновки. Отже, шкільна географія забезпечує формування знань, умінь і навичок на міжпредметному рівні, що дає змогу цілісного бачення наукової картини світу. Вивчення природних ландшафтів України в процесі навчання географії є важливою складовою при формуванні розуміння взаємозв'язку між суспільством і навколишнім середовищем та становленням екологічної свідомості учнів.

Використання діяльнісного, картографічного, геоінформаційного та ландшафтознавчого підходів в географічній шкільній освіті є важливим компонентом для вивчення природних ландшафтів, як своєї місцевості, так і України загалом та розуміння взаємозв'язку «людина – довкілля». Оскільки майже всі географічні процеси і явища в шкільній географії вивчаються за допомогою демонстрування прикладів на великих територіях (географічна оболонка, країна тощо), а потім – на менших територіальних одиницях, то часто така послідовність не доходить до логічного завершення й учні не можуть прослідкувати взаємозв'язок між отриманими знаннями із застосуванням їх на практиці (в даному контексті – вивчення природних ландшафтів свого регіону). Тому ці підходи сприятимуть цілісному баченню природних ландшафтів як систем, формуванню екологічної свідомості учнів та розвитку геопросторового мислення.

Розвиток в учнів природничої й екологічної компетентностей дозволить сформуванню відповідних знань про природні територіальні комплекси, розуміти систему взаємозв'язку «людина – довкілля» та проаналізувати вплив надмірної антропогенізації на навколишнє середовище.

Задля ефективнішого вивчення природних ландшафтів на уроках географії доцільне проведення практичних робіт, де учні вивчатимуть морфологічні одиниці ландшафтних комплексів та створюватимуть комплексний ландшафтний профіль з відображенням усіх компонентів досліджуваної території.

Список використаних джерел

1. Бірюкова Н. В., Романюк Р. К. Методичні особливості використання дослідницької технології навчання в процесі вивчення географії. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Теорія та методика навчання природничих наук.* 2025. № 9. С. 19 – 28.

2. Браславська О. Компонентний склад природознавчої компетентності особистості. *Проблеми підготовки сучасного вчителя*. Умань. 2020. Вип. 1 (12), ч. 2. С. 41–49.

3. Вішнікіна Л. П., Самойленко В. М., Браславська О. В., Копилець Є В. Проблемний підхід до вивчення природничої географії як засіб формування природничої компетентності майбутніх учителів географії. *Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету*. 2024. Вип. 4. С. 70 – 81.

4. Вішнікіна Л. П., Топузов О. М. Психодидактичні засади формування предметної географічної компетентності учнів. *Український педагогічний журнал*. 2016. № 2. С. 65 – 74.

5. Гнатів П. С., Хірівський П. Р., Зинюк О. Д., Корінець Ю. Я., Панас Н. Є. Природні ресурси України: Навчальний посібник. Львів: Камула, 2012. 216 с.

6. Денисик Г. І. Антропогенне ландшафтознавство. Частина I. Глобальне антропогенне ландшафтознавство. Вінниця: Вінницька обласна друкарня, 2014. 332 с.

7. Державний стандарт базової середньої освіти: затверджено постановою КМУ від 30.09.2020 № 898. URL: https://osvita.ua/legislation/Ser_osv/76886/

8. Засекіна Т. М. Інтеграція в шкільній природничій освіті: теорія і практика: монографія. Київ: Педагогічна думка, 2020. 400 с.

9. Ільченко В., Гуз. К. Підготовка вчителів природничого циклу предметів до втілення в навчальному процесі інноваційних ідей. *Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини*. 2012. Вип. 4. С. 154 – 159.

10. Концепція навчання географії України в основній та старшій школі / за заг. ред. д-ра пед. наук О.М. Топузова та канд. пед. наук О.Ф. Надтоки. Київ: ТОВ «КОНВІ ПРІНТ», 2018. 56 с.

11. Мальчикова Д. С., Мезенцев К. В. Публічний імідж географії в контексті трансформації стандартів базової середньої освіти: досвід України і світу. *Український географічний журнал*. 2022. 1(117). С. 53 – 63.

12. Мартинюк Т. С. Методика реалізації діяльнісного підходу у процесі навчання географії України учнів 8 – 9 класів. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук. Київ. 2016. 23 с.

13. Назаренко Т. Г. Методика навчання географії України в загальноосвітніх навчальних закладах (особливості навчання). Харків: ВГ «Основа», 2016. 112 с.

14. Немець К. А. Теорія і методологія географічної науки : методи просторового аналізу : навч.-метод. посіб. Харків: ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2014. 172 с.

15. Поліщук Л., Мороз А., Кравченко Р. Природні та антропогенні ландшафти як складова знань про довкілля. *Збірник наукових праць*. Харків. 2018. Вип. 28. С. 61 – 67.

16. Проскурняк М., Спиридончук О. Впровадження ландшафтознавчого підходу у вивченні шкільного курсу географії *Міжнародна науково-практична конференція «географічна освіта і наука: виклики і поступ», присвячена 140-річчю географії у Львівському університеті Україна, м. Львів, 18–20 травня 2023 р.* С. 92 – 97.

17. Холошин І., Бондаренко О., Ганчук О., Шмельцер К. Хмарний ArcGIS Online як інноваційний інструмент для розвитку геоінформаційної компетентності майбутніх учителів географії. *Педагогіка вищої та середньої школи*. 2019. Том 52. С. 184 – 196.

18. Яценко В. Формування дослідницьких компетентностей учнів з географії як наукова проблема. *Proces edukacyjny w czasie wojny i powojennej odbudowy Ukrainy z integracją ze wspólnotą europejską: monografia / Instytut*

ПЕДАГОГІЧНА АКАДЕМІЯ:
НАУКОВІ ЗАПИСКИ

Pedagogiki NANP Ukrainy; red. O.Topuzov, M.Holovko, Z.Sharlovych, K.Ladonia;
[Wydanie elektroniczne]. Łomża-Kijów, 2024, С.141 – 149.